

Irene Vallejo, *Evigheten i et siv. Historien om boken* (Gyldendal 2022, overs. fra spansk av Lene Stokseth), 459 sider.¹

AV MATHILDE SKOIE

Den spanske forfatteren og klassisikfilologen Irene Vallejos bok om boken i antikken, *El infinito en un junco*, har gått sin seiersgang rundt verden. Den har høstet jublende kritikker i de store avisene. Boken kom på norsk under tittelen *Evigheten i et siv. Historien om boken* oversatt av Lene Stokseth i 2022 og kan anbefales på det varmeste. Her er det mye å lære og glede seg over for lesere som kan antikken godt og mindre godt.

Hellas, Roma og «far beyond»

Vallejo inviterer leserne sine med på en fabelaktig reise fra prologen der «mystiske grupper av menn til hest tråler de greske landeveiene» på jakt etter tekster til biblioteket i Alexandria, til epilogen der en liten hær av hester, muldyr og kvinner våger seg gjennom fjellpassene i Appalachen med saltasker fulle av bøker på 1930-tallet. Den

røde tråden er hele tiden tekster og deres sirkulasjon. Hvem skrev tekstene? Hvordan ble de kopiert, oversatt, distribuert, brukt og lest? Men med dette utgangspunktet rommer boken også mye mer. Ja, boken åpner et vindu inn i hele den antikke verden.

Boken er delt i to – en gresk og en romersk del – med en prolog og epilog. Den greske delen er klart lengre enn den romerske og går helt frem til fjerde århundre. Den starter og slutter i biblioteket i Alexandria, som dermed blir en ramme rundt kapitler som både omfatter alfabetets opprinnelse og den greske litteraturhistorien fra Homer og Hesiod og fremover i en slags kronologisk rekkefølge. I den romerske delen spoles det tilbake til Romulus og Remus i et historisk sveip før det bok- og litteraturhistoriske tar til i kapittel fire med Livius Andronicus' oversettelse av et gresk drama i forbindelse med

1) Denne anmeldelsen er en lettere bearbeidelse av blogginnlegget «En hyllest til boken – og antikken», *Mathildes Antikkblogg* 18.11.2022.

ludi romani i 240. Den romerske delen avsluttes med Justinians forbud mot hedendom og stengning av akademiet i Athen i 529.

Innenfor denne rammen møter vi definitivt den litteraturhistoriske kanon som indikert i forrige avsnitt, men også mye mer. Navneregisteret gir en god indikasjon. Hvor mange har for eksempel hørt om mimedikteren Herodas (som Vallejo ender opp med å gjendikte en liten mime av)? Eller anatomipioneren Herofilos? Bare for å nevne to skikkelser som begynner på H. Det er heller ikke bare ukjente forfattere som trekkes frem. Boken forteller også historien om de mange navnløse bidragsyterne til bokens historie – bokhandlere, skrivere og andre som bidro til bokproduksjon og spredning av de antikke tekstene.

Skjønt hovedvekten er lagt på antikken, er det ikke bare epilogen som tar oss med til nyere tid. Dette kommer også tydelig frem i valg av tittel på de to delene, henholdsvis «Hellas ser for seg fremtiden» og «Veiene fra Roma». Boken er virkelig spekket med koblinger og frempek til litteraturhistorien og den øvrige historien. Også her gir en kikk i navneregisteret en god indikasjon. Hvis jeg fortsetter med bokstaven H, så finner vi i tillegg til Hesiod og Homer, Herodas og Herofilos både Michael Haneke, Alfred Hitchcock, Adolf Hitler og Friedrich Hölderlin i tillegg til en masse andre kjente og ukjente skikkelser opp gjennom historien. Av moderne forfattere er det nok særlig Jorge Luis Borges og Paul Auster som fremstår som favoritter og som ofte brukes som innganger til antikken.

En biografi over den antikke boken?

Hva slags bok er så dette, kan man spørre seg. Er det en bokhistorie fortalt gjennom antikken eller historie- eller litteraturhistorie fortalt gjennom boken? Er det en fagbok, er det en collage, er det et essay eller er det en roman? Boken starter som en roman og er full av anekdoter, sitater fra alle mulige slags tekster og til og med selvbiografiske innslag. Vallejo dikter seg også inn i hodene på både historiske og oppdiktete karakterer. Hun bruker Paul Auster til å hjelpe seg til å se for seg Alexandrias ødeleggelse, men refererer også til Ammianus Marcellinus. Og boken er ikke bare utstyrt med navneregister, men også en solid bibliografi til hvert kapittel.

Jeg startet med å skrive at leseren inviteres på en reise, og kanskje er det en slags pikaresk roman (episodisk roman gjerne innenfor rammen av en reise), men aller mest minner fortellergrepet om en antikk biografi – et verk med en viss ytre kronologi, men med vekt på tematikker og anekdoter – ganske nært Plutarks' forsvar for genren i introduksjonen til sin Alexander-biografi. For Vallejos fortellergrep er sentrert rundt det man kan kalle representative anekdoter eller øyeblikk – som fremføringen av Livius Andronicus' oversettelse av gresk drama på en festival eller Ptolemaios' rytteres jakt på manuskripter. Og ut fra dette tematiserer hun viktige aspekter ved bokhistorien eller det antikke samfunn. I tilfellet med Livius Andronicus får hun frem både fremførelses- og oversetteraspektet ved den første romerske litteraturen. I eksempelet med rytterne på jakt et-

ter manuskripter får hun konkretisert det enorme innsamlingsarbeidet som også må ha ligget bak boksamlingen i Alexandria.

Vallejo kan også sies å følge de antikke biografene når det gjelder å ha et moralsk eller eksemplarisk mål. Hovedkarakteren i denne biografien – hvis jeg skal kalle den det – er selvfølgelig boken, og Vallejos prosjekt er en eneste lang hyllest til boken og forsvar for bokenes viktige rolle i vår egen tid.

Materialitet og resepsjon

Om formen har sterke innslag av det skjønnlitterære og essayistiske, er den dypt faglig forankret. Dette stikker lengre enn indekser og god sitatskikk. Vallejo kan virkelig sine antikke tekster og forholder seg til den nyere litteraturen innen antikkforskningen. Boken gjenspeiler særlig de siste tiårenes forskning på de materielle sidene ved den antikke litteraturen. Interessen for bokhistorie og på tekstenes tilblivelse er ikke lenger begrenset til edisjonsfilologer og bibliofile, men preger hele vårt bilde av litteraturhistorien. Tekster anses ikke lenger som faste ideelle størrelser eller en form for teflonstekepanner. Tvert imot, tekstene bærer preg av sin egen fysiske historie. Og denne er også viktig for fortolkningen. Hver tid preges av hva man kan lese, hvem som kan lese og hvordan man leser. Og det stopper ikke ved det materielle, altså hvordan tiden setter sine spor i de fysiske tekstene. Tekstene preges også av tidligere

tidens lesning og bruk i kunst og kultur og samfunnet forøvrig, her forstått som resepsjonen i vid forstand.

Vallejos understrekning av det materielle og hennes blikk for senere tiders bruk som inngang til forståelsen av antikke tekster plasserer henne godt innenfor måten litteraturforskere i dag nærmer seg de klassiske tekstene. Vi trenger ikke gå lenger enn Jon Haarbergs utmerkede fremstilling av antikken i den nyeste norske verdenslitteraturhistorien eller Ingela Nilssons kapittel i den fortsatt ganske så ferske svenske varianten.² Det er påfallende å se hvordan Vallejo og særlig Nilsson deler tilnærming selv om de har forskjellig form og fokus. Ingela Nilssons interessante litteraturhistoriske kapittel er ikke bare fullt av bilder av papyrer og manuskripter, det starter med en refleksjon rundt fremføringen av Medea i år 43 f. Kr og stiller nettopp spørsmål om det er samme verk vi leser eller ser på scenen i dag. Svarene hennes er preget av et resepsjonshistorisk blikk.

Det store og det lille

Vallejos metode går ut på å veve sammen et vell av detaljer og anekdoter. Hun er svært konkret i hvordan hun ser for seg livet i en bokhandel eller blant Ptolemaios' utsendte boksankere. Hun skriver detaljert om papyrusplanter og kalligrafi. Man ser det tydelig for seg og føler at man får et klarere bilde av hvordan det hele kan ha vært. Men disse anekdotene og detaljene inngår ikke

2) J. Haarbergs kapitler «Tilbake til den eldste litteraturen», «Litteraturen i Midtøsten og Hellas frem til 150 f. Kr» og Litteraturen under Romerne» i Haarberg, Selboe og Aarseth. Verdens litteratur. Den vestlige tradisjonen (Universitetsforlaget 2007) og I. Nilsson «Antikkens mangfold: 700 f. Kr – 300 e.Kr» i Carin Franzén og Håkan Möller (red.) *Natur och Kulturs Litteraturhistoria* (2021).

bare i den store fortellingen om boken. De inngår alle i større tematikker – til dels dagsaktuelle sådanne – uten at det virker påklistret.

Vallejo er opptatt av globalisering og globaliseringsfrykt. Hun skriver om kanon og klassikere. Sensur og slaver. Hun får meg til å tenke over det mirakelet at skribentene i det store middelhavsområdet hadde en felles referanseramme når de leste de samme skriftene og hvilke implikasjoner det må ha hatt. Hun stikker ikke under en stol at Platon i tredje bok av *Republikken* lefler med sensur. Og hun trekker frem hvor ironisk det så blir når studenter i dagens London krever at Platon blir tatt bort fra pensum. Det er også tankevekkende når hun merker seg hvordan slavene er hovedpersoner i bøkens historie i Roma – det var slaver som sto for «alle fasettene ved produksjonen av litterære verk, fra å undervise i skrivning til kopiarbeidet» – mens det i 1800-tallets USA var ulovlig for slaver å lære å lese og skrive.

En liten forlagsskandale

Det er befriende med en populær bok om antikken som ikke er anglo-amerikansk. Det spanske blikket preger utvalget på en artig måte. Her blir det for eksempel mye Martial som jo kom fra Bilbilis i den romerske provinsen Hispania Tarraconensis (ikke så langt fra dagens Zaragoza). Skjønt Martial får neppe så mye oppmerksomhet bare fordi han er spansk. Martial er nettopp en forfatter som har mye å by på når det gjelder innsikt i bokvesenet. Han omtaler både bokhandlere og priser, og hans epigrammer er heller aldri kjedelige. Vallejo virker svært glad i ham

og tiltaler ham til og med i et parti av boken som «du». Også sekundærlitteraturen åpner øynene for ikke-anglo-amerikanske perspektiver.

Like vel et surt oppstøt: Boken er fint oversatt til norsk, og det kan virkelig ikke ha vært lett å oversette denne ganske så høystemte spanske prosaen. Men det har derimot totalt svikket når det gjelder oversettelsen av greske og latinske navn og generell antikkfaglig korrekture. Boken er simpelthen full av hispanismer. For en som prøver å få studenter til å bruke norske stavemåter, er det forstemmende når så mange greske og latinske ord og uttrykk er gjengitt på spansk manér. Alexander får for eksempel kallenavnet *magno* (ikke det latinske *magnus* eller det norske «den store»), Lukian omtales som Luciano, Lykeion som Liceo, Tacitus' *Annaler* er blitt *Anales* osv. osv. Dette er sjenerende i brødteksten, men enda verre i fotnotene. Og der vil det gjøre det ekstra vanskelig for dem som faktisk ønsker å finne en originalkilde når tittelen er gjengitt på spansk. Referansene er heller ikke alltid helt utfyllende. For eksempel er referansene til Martials epigrammer i kap. 16 kun til hvilken bok, ikke hvilket epigram det gjelder.

Oversetteren har for så vidt gjort et godt valg når hun bruker eksisterende norske oversettelser ved lengre sitater, og det er forbilledlig med en egen liste over disse i et appendiks, men det er underlig at det er Gjertsens utgave av Aristofanes' komedie *Froskene* fra 1898 som det refereres til, når vi fikk en ny oversettelse av Robert Emil Berge i 2016. Ja, oversettelsen kom faktisk på samme forlag som Vallejos bok, Gyldendal!

Forlaget hadde åpenbart trengt å bruke en antikkekyndig konsulent her. Bøker som dette er svært viktige for opprettholdelsen av norsk som fagspråk, men da må man ta det faglige på alvor. Hvis boken blir så populær at det kommer et opplag til, er en grundig gjennomgang på sin plass.

Bokens lysende fremtid

Men jeg vil gjerne slutte med noe mer positivt. Leserne må absolutt ikke skremmes (og jeg vil jo gjerne at man skal selge så mange bøker at den kommer i en ny og forbedret utgave). Om det ikke har fremgått tydelig nok allerede, så er Vallejo en entusiast, og hun leverer et sterkt forsvar for boken som medium. Hun går hardt i rette med spådommer om bokens død. Vi tror ofte

at det er mer fremtid i det nye enn det gamle, men Vallejo minner oss om at det kanskje oftere er omvendt. Jo flere år en gjenstand eller skikk har bestått, jo større fremtid har den. Det nyeste forsvinner som regel først. Som hun skriver, i fremtiden «kommer det til å finnes stoler og bord, men kanskje ikke plasmaskjermer eller mobiltelefoner». Og hvem husker telefaksen?

Hvis Martial hadde reist i en tidsmaskin til vår tid, ville mye overrasket ham og kanskje skremt ham, men ikke bøkene! Vallejo ser for seg at «(D)em ville han kjenne igjen. Han ville vite hvordan han skulle holde dem, åpne dem og bla gjennom sidene. Han ville følge linjeradene med pekefingeren. Han ville føle befrielse – noe fra hans verden er fremdeles blant oss.» Det setter ting i perspektiv!

mathilde.skoie@ifikk.uio.no